

09. IGARABA HERNANIN, ITZULERA POZGARRI BATEN KRONIKA

Iñaki Sanz-Azkue

75 urte igaro dira jada, gutxi gorabehera, Hernanin azkeneko aldiz igaraba ikusi zenetik. Hala diote, behintzat, Ereñotzu inguruko testigantzek. Ordutik, arrastorik ez. Desagertu egin zen, baina ahozko ondareari esker, gaurdaino iritsi dira herritarren memorian gelditutako kontakizunak eta ezagutzak. Hargatik, agian, ezustean, baina pozik jaso genuen 2021eko abenduko berria: itzuli da igaraba Hernaniko erreketara.

Mugikorrean jaso genuen bideoa (<https://www.youtube.com/watch?v=IK8J3Xo99lo>). Itsas Enara Ornitologia elkarteak eta Haritzalde Naturzaleen elkarteak bidali zizkiguten irudiak. Ezin genuen sinetsi. Grabazio bat zen, Ereñotzu inguruko bailara batean egin. Bertan, putzu batean, igaraba heldu bat ikusten zen batetik bestera. Gaueko irudiak ziren eta arrantzan ari zen igaraba, edota ehizan hobeto esanda, arrainak baino, igelak zituelako helburu.

Berri ona zen, zalantza izpirik gabe. Batetik, 75 urte zirelako Ereñotzun eta Hernanin igaraba ikusten ez zela. Bestetik, ez zelako edozein tokitan filmatu: Aranzadi Zientzia Elkartek sorturiko urmael batean hartu ziren irudiak. Alegia, gizakiak sorturiko urmael artifizial batean. Igarabaren etorrerak, alabaina, atzetik ere bazuen beste irakurketarik. Izan ere, ugaztuna Hernanira bueltatu izanak Uru-mea ibaiaren eta Urumeako errekaen, basoen

eta erreka ertzen kalitatea ere hobetzen ari dela aditzera ematen zuen.

Igarabari buruzko ahozko lekukotzak

Igaraba Hernanitik desagertzearekin batera galdu ziren hari buruzko arrasto asko. Zorionez, ordea, Ereñotzu inguruan bazen, eta bada oraindik ere, umea zela igaraba ikusi eta ezagutu duenik. Izan ere, duela 75 urte arte igaraba (*Lutra lutra*) espezie ezaguna zen bertako biztanleen artean. Ezaguna izanik, izena ere bazuen. Baten faltan bi: *iyaraba* edo *ur-zakurra*. Ezagutza haren haria, beraz, ahozkotasanak eta pertsonen memoriak ekarri digu egundaino. Eta hala, herritarren ahotik jasotakoa oraindik desagertu ez den momentuan, itzuli da Hernanira igaraba, hemendik aurrera ere bertako bizilagunen ahozkotasanen hari buruzkoak hauspotzeko asmoz.

Ezagutzen zutenetako asko bailarako arrantza-leak ziren. Edota ehiztariak. Izan ere, igaraba ehi-za preziatua zen. Haren larruaren bila izaten ziren asko, abrigoak egiteko oso egokia baitzen. Ile itxi-itxia, leuna eta gozo-gozoa dute.

Ehiza bazen igarabarentzat mehatxua, baina hori bezainbestekoa izan zen ere Urumea ibaiak XX. mendean jaso zuen aldaketa. Erribera asko industria gune bihurtu ziren, eta horrek ibaiertzak suntsitu eta haltzadia zena, horma bihurtzea ekarri zuen. Hala, igarabak umatzeko gustuko zituen habitat asko desagertu ziren. Igarabak gustuko zuen izokina ere desagertu zen Urumeatik, eta guztia batuta, igarabak jasango ez zuen egoera sortu zen. Ezin da jakin zehatz-mehatz zein urtetan desagertu zen espeziea Hernanin, baina bertakoen aburuz, 1940-50 urteen artean harrapatu zen azkena Jaizkibel atzealdean, Hondarribian, eta ordurako Ereñotzu

inguruan, eta baita Urumean behera ere, desagertua omen zegoen.

Ureko zakur igerilaria

Igerilari trebearen fama du igarabak. Arrantzaleen artean ere ezaguna da, izan ere, bertakoek ondo asko dakite zer jaten duten igarabek: *“Zer jateuen? Amorraya! Txingak (arrantza-sareak) majiñat bier txikitu zizkiaten nei hoik amorrayak jateko! Saria txikitu! Sariai zulua in galanta!”*. Mustelidoen familiako ugaztun eder honek eta gizakiak, beraz, helburu bera zuten: amuarrainak arrantzatzea. Eta hala, aurretik nahiko lan bazuen, gizakia ere kontrario izan zuen arrazoi horregatik.

Lekukoen arabera, beti harri berean geratzeko ohitura du, eta kaka ere beti harri berean egiten du.

Txakurrak bezala "botoiak" ditu igarabak hanketan, baina txakurrak lau baditu, igarabak bost.

"Kaka beti harri batian", esan digute. Usadio horiek izanda ere, igaraba ez omen da harrapatzeko animalia erraza: "zaillak hittun hok harrapatzen. Banaka etortze hittun eta puntu jakinetan kaka plastaka bat itte zitten. Kaka, ez hola kozkorra; likidua bezela, hexur ttiki-ttikikin, plaxtaka bat itteik."

Gorotzen bila ibiltzen ziren batzuk, beraz, baina hori ez zen arrasto bakarra igaraba harrapatu nahi zuenarentzat. Ereñotzu inguruan jarri zaion izenak ematen digu pista gehiago: ur-zakurra. Ureko zakurra bezalakoa delako. Ura gustuko duelako, noski, eta zakurra bezala hanketan "botoiak" dituelako. *"Hankako botoyak e zakurrak baño bat geyo dizkittek. Zakurrak lau baittu, honek bost. Hoi bazan, ya, iyaraba."*

Igerilari aparta da igaraba. Gorputza ere hala du diseinatua, ur azpian, arrantzan, azkar mugitzeko. Gorputz malgua, arina eta mugimendu azkarrekoa. Aurreko hankak palmatuak ditu, eta isats lodi eta indartsua, ura astindu eta abiadura lortzeko, bai eta norabide aldaketetan gorputza laguntzeko ere. Mutturreko bibote itxurako ileek harrapakinak detek-

tatzen laguntzen omen diote, eta hala, uherturiko ur ilunean ere arrainak jarraitzeko gai da. Ur azpitik, sarri, denbora luzez irauteko gaitasuna baitu.

Bideoak gordetzen duen sekretua...

2021eko abenduan ateratako bideoa urmael batean dago grabatua, Aiako Harriko Parke Naturalean, Urumea ibaitik ez oso urrun. Arestian esan den moduan, Aranzadi Zientzia Elkartek Ereñotzu inguruan egindako proiektu batean sorturiko putzuan, erreka baten aldameneko ur geldoko eremu batean, beraz. Hasiera batean, igarabek ibai eta errekekiko duten afizioa dela eta, bazirudien irudiko animaliairen jokaera ez zela oso ohikoa, baina irakurketa baten ostean, ondorio zentzudunak atera daitezke.

2021eko udazkenean, euriteek eraginda, Urumea bailarako errekaen ur-emia asko igo zen. Ur asko zeramaten, eta era berean, urak uhertuta jais-ten ziren, txokolate kolorearekin. Baldintza horietan,

Igerilari ona da igaraba.

igarabaren arrantza zaildu egiten da. Testuinguru horretan arrainak harrapatzea ez da egiteko erraza, eta beraz, ugaztunak beste bide batetik hartu behar zuen jatena. Hala, segituan konturatuko zen, urmalean ere izango zuela zer jan.

Bideoan ondo erreparatuz gero, igaraba putzua-
ren ertzean muturra sartu nahian ikusten da. Be-
hin eta berriz uraren azalean zerbaiten bila ibiliko
balitz bezala. Arrainik ez zen putzuan, noski, baina
bertako anfibioak ezagutzen dituen edozeinek se-
gituan asmatuko luke zertan ari den negu betean
igaraba ur geldotan, belar artean muturra sartzen.
Izan ere, urritik hasi eta abendu-urtarrila aldera
arte, Ereñotzu inguruko bailaretan baso-igel gorriak
(*Rana temporaria*), Hernanin *ingela gorriya* moduan
ezagutzen direnak, basoetatik putzuetara joaten
dira ugaltzera. Nahiko logikoa dirudi pentsatzea,
arrantzatzeko zailtasunak zituenez, igarabak ige-
lez beteriko putzura joateko hautua egin zuela, eta
bertan, horiek harrapatzeko ahaleginetan hartu
zuela kamerak. Baina ezin da alde batzera utzi ere,
ur-emari handia izan ala ez, igarabak igelak jateko

aukera ikusi izana, eta beste arrazoirik gabe, putzu-
ra gerturatu izana ehizatzeraz.

Baina behin sekretuak kontaktzen hasita...

Sekretuak sekretu, ordea, esan beharra dugu per-
sona gutxi batzuk jada bagenekielan inguru hartan
igaraba zebilela. Aurretik esana ziguten Artikutza
inguruan ikusia zutela heldu bat hilabete batzuk
lehenago. Berri pozgarriena, ordea, uda amaieran
etorri zitzaigun hernaniarroi. Ereñotzu inguruan,
ibaiaren ertzean igarabaren oinatzak agertu ziren
legarrean. Alegia, irudirik ez, baina garai bateko
ehiztari hernaniarrek bezala, guk ere aztarna aur-
kitu genuen. Igaraba Hernanira bueltatu zen. Bi-
deoak, alabaina, arrastoak baieztatu zituen, eta be-
rri ona zena, hobe bihurtu. Igaraba itzuli zen, eta
bertan jarraitzen zuen.

Hori gutxi ez eta, urtarrilaren 1ean Aranotik bes-
te bideo bat jaso genuen. Bi igaraba ikusi zituzten
inguru haietako erreka baten aldamenean, baso

misto batean. Azken berri honek ez zuen horren deigarria ematen, izan ere, aurretik ere jakina baitzen Nafarroako mugatik gertu ugaztun hau ibiltzen zela, baina Artikutzakoa aipuak, Ereñotzuko biek eta Aranokoak, lauek igarabaren itzulera gelditzeko asmoarekin zela sendotzen zuten. Berri ona zen zalantzarik gabe.

Igarabaren presentzia, ziur asko, ez zetorren kasualitatez. Izan ere, azken urteetan Urumea ibaia-
ren ur-kalitatea asko hobetu da, basoen azalera ere handitu da eta basopea ere sortu. Horrez gain, aurretik esan den moduan, bertako bailaretan urmaelak sortu izanak hainbat espezieri mesede egin dio, eta kasu honetan ikusi den moduan, igarabari berari momentu txar batean elikagaia aurkitzen ere lagundu dio, inguru horietan bere biziraupena posible eginez. Igaraba Euskal Herrian galtzeko arriskuan dagoen espeziea izanik, pozteko berria da, zalantza izpirik gabe.

Datuetan lupa jarriaz

SECEMek (Sociedad Española para la Conservación y Estudio de los Mamíferos) ateratako datuen arabera, 1985ean igaraba Euskal Autonomia Erkidegoan, Araban soilik aurki zitekeen. Bizkaian eta Gipuzkoan ez zegoen alerik, nahiz eta Bidasoa inguruan aipu bat zegoen Nafarroako aldean. 1992ko mapan ikus daitekeenez, egoerak txarrera egin zuen, eta Araban datuak okertzera egiteaz gain, Bizkaian eta Gipuzkoan ere ez ziren asko hobetu. Hernanin, alabaina, Kartola eta Sagarreta bailara inguruan, Leitzarain bailarekin eta Aranorekin muga, arrastoak aurkitu ziren. Ereñotzu inguruan eta ur beheara, gauzak modu berean jarraitzen zuten. Aztarnarik ez.

2021ean SECEMek berak egindako ikerketa batean, Iberiar Penintsula osoan Gipuzkoa da igarabaren

aztarna gutxien aurkitu den guneeetako bat. Euskal Autonomia Erkidegoan eta Nafarroan egoerak hobera egin du, eta datuek ere hala diote: 1984-86 urteen artean aurreneko laginketak egin zirenetik, aurkituriko guneen kopurua hiru aldiz igo da 2018an.

Duela urte gutxi hasi ginen entzuten igaraba berriz ere Urumean ikusteko aukera izan genezakeela, eta datuek ere hala diote. Izan ere, ibaien, erreken eta basoen kontserbazio egoera hobetzen doan erritmo berean joan da berreskuratzen igaraba aurretik galduriko eremua. Orain Hernani ingurura ere iritsi da, baina, azken sekretu bat kontatzen hasita... jakin beharko zenukete Maialen Lujanbiok jada esana zizuela igaraba itzuliko zela. Ikusi bestela, jarraian kontatuko dizuedana.

Igaraba kiroldegiko igerilekuan

*Burua uretik atera
ta ur-txakurraren tankera.
Desagertuak ginala baino...
Iyarabak hemen gera!*

Hernaniko kiroldegian, igerilekuan badira animaliei buruzko hainbat panel zintzilikatuak. Ainara Azpiazu "Axi" k egin zituen Urumea bailarako animalien ilustrazio ederrak, eta horiei Maialen Lujanbiok jarri bertsoa. Eñaut Agirre eta lauok aritu ginen proiektu horretan elkarlanean, Ainhoa Makazagaren gidaritzapean, Urumea bailarako ondarea igerilekuan sartu nahian, eta hala proiektu berritzaile bat egiteko asmoz.

Meriendatxo baten bueltan, elkartu ginenean, Maialen Lujanbiok ondo asko ulertu eta barningatu zuen pasa nion informazioa, eta hala

IYARABAK

Burua uretik atera
ta ur-txakurraren tankera.
Desagertuak ginala baino...
Iyarabak hemen gera!

Igaraba kiroldegiko igerilekuan.

bota bertso bidez: “Desagertuak ginala baino... Iyarabak hemen gera!”. Igaraba bueltan ikusiko genuela atera zen elkarrizketan, eta Maialenek ezin hobeto txertatu bertsoan. Busti egin ginen, igarabaren etorrera aurreikusi genuen igerilekuko hormetan adieraziz. Hala pasa ditu hilabete batzuk, hernaniarrei abisua emanaz edo, igaraba bazetorrela zioen bertsoak, hura nork irakurriko zain. Igaraba Urumean murgiltzen den moduan ariko dira orain herriko ume, gazte eta helduak kiroldegiko igerilekuan. Igerilari ona dela gure ur-txakurra eta, hala aterako al dira ikasten ari diren guztiak?

Istoria honetatik guztitik, iraganean gertaturikoa ahaztu gabe, oraina eta etorkizuna dira kontuan hartu beharrekoak. Urumeako biodibertsitatearen onerako, igarabaren kontserbazioa garrantzitsua den moduan, da inportantea ikustea ekosistemak hobetzen goazen heinean, espezie batzuen egoera berreskuratu egiten dela.

Hala, etortzen dira galderak burura: Ikusiko al dugu etorkizunean muturluze piriniotarrik Urumeako beheko aldean? Edota otso edo katamotzik gure basoetan? Bere garaian gurean izan ziren espezie mehatxatu hauek itzuliko al dira? Arrastoei segika jarraitu beharko dugu...